

НАРОДНІ НАЗВИ ПТАХІВ НА СУМЩИНІ

М.П. Книш

Гетьманський національний природний парк; м. Тростянець, 42600, Сумська обл., Україна
 Hetmansky National Park; Trostyanets, 42600, Sumy region, Ukraine
 ✉ knysh.sumy@email.ua

Folk names of the birds in Sumy region (NE Ukraine). - N.P. Knysh. - *Berkut*. 23 (2), 2014. - We studied folk names of the birds in the region during more than 50 years. In total, they were collected for 130 species. The broad distributed species, inhabitants of settlements and birds with characteristic appearance and behaviour have the maximal number of synonyms. The names are given with the indication of districts and settlements of registration. [Ukrainian].

Key words: nomenclature, synonym, distribution.

Народні назви птахів збиралися автором понад 50 років. Загалом їх удалося записати для 130 видів. За кількістю синонімічних назв переважають широко розповсюджені види, мешканці населених пунктів, а також птахи характерної зовнішності та поведінки. Назви подані з прив'язкою до районів та населених пунктів, де були зареєстровані.

Ключові слова: номенклатура, синонім, поширення.

Вивчення народних назв птахів є важливим у культурологічному аспекті (збереження культурної спадщини), корисним для збирання відомостей про поширення та життя птахів. З іншого боку, вони необхідні етнографу для правильного тлумачення вірувань, побутових звичаїв та обрядів; фольклористу – для розуміння прислів'їв, казок тощо, а філологу – ще й для розуміння образів у літературі (Асланов, 1959).

За роки незалежності в різних наукових осередках України були зроблені певні кроки по збиранню народних назв птахів, результатом чого є публікації про них у різних регіонах (Тараненко, 1992; Шапаренко, 1994; Новак, Мазуркова, 1996; Марисова, Бойко, 1998 та ін.). На часі є потреба у створенні сучасного словника народних назв птахів України, подібного до словника народних назв рослин, що укладений ботаніками (Смик, 1991).

Щодо Сумщини зауважимо таке. У давній орнітологічній літературі вдалося знайти лише одну народну назву з точною її прив'язкою до території Сумщини, це назва жайворонка польового (*Alauda arvensis*) – «жайворонок», указана для Конотопа (Шарлемань, 1927). Назви, які наводяться в монографії М.М. Сомова (1897) з орнітофауни Харківської губернії, або, наприклад, у статті В.М. Артоболевського (1926) по птахів південної половини Чернігівщини, куди в той час входили окремі райони нинішньої Сумської області, не приурочені до якоїсь певної місцевості. Цілком зрозуміло, що багато народних назв птахів уже втрачено, тому конче необхідно зафіксувати ті, що залишилися.

Займатися збором народних назв зараз важко. По-перше, мало хто з нинішнього покоління розуміється на птахів; по-друге, нелегко відокремити споконвічно народні назви від привнесених фаховою, науково-популярною та художньою літературою, а також «народних по нецтву», коли різні види, наприклад, хижих птахів, фігурують під одною збірною назвою.

Матеріал і методика

У цьому повідомленні є назви птахів, зібрані мною протягом понад 50 років на північному сході України – в

різних місцевостях та населених пунктах Сумської області (рис.). Тривалий час автор зволював із публікацією отриманих матеріалів, тішачись надією поповнити їх новими даними. На жаль, ці сподівання повністю не справдилися.

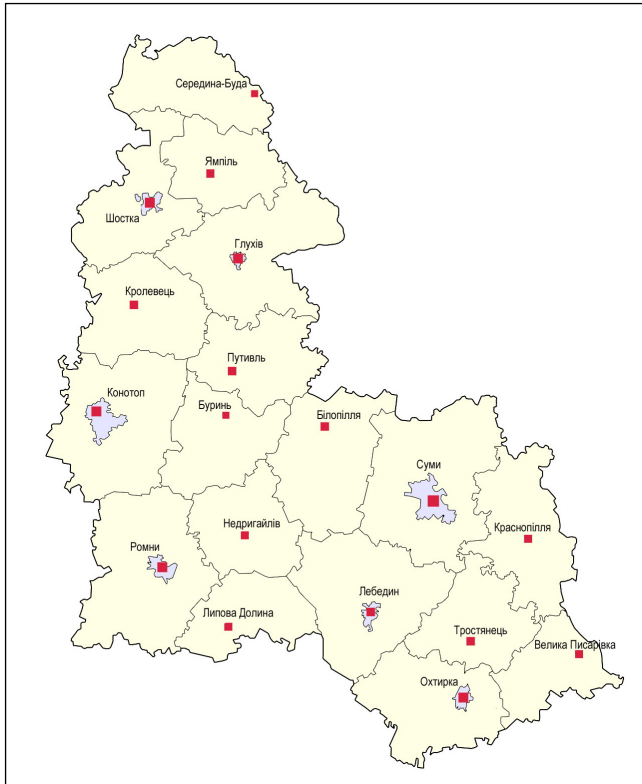
Загалом удалося зібрати певну кількість місцевих назв більше ніж 130 видів птахів, зокрема 76 видів Non-Passeriformes і 59 видів Passeriformes. За кількістю синонімічних назв переважають широко розповсюджені види, мешканці населених пунктів, а також птахи характерної зовнішності та поведінки. Серед зібраних назв є справжні шедеври, за якими відчувається їх давність і справжня, непідробна народність, нарешті, естетичність, як наприклад: димчак (*Aythya ferina*), лежень, полежака, сплюха (*Caprimulgus europaeus*), царьок (*Alcedo atthis*), царська зозуля (*Upupa epops*), намистянка, чепурниця (*Luscinia svecica*), кованець, мальованець (*Carduelis carduelis*), любик (*Passer spp.*) тощо.

Мною враховані всі зовнішні відміни назв, ідентичних у плані мотивації: структурні (наприклад, «кльовачик», «сторчак» – *Sitta europaea*), фонетичні («орличка», «орлушка» – *Streptopelia turtur*) і акцентологічні («одуд», «одуд» – *Upupa epops*).

Усі місцеві назви птахів представлені в українському написанні, наголос показано виділенням. Наукові назви птахів та їх послідовність подано за «Анотованим списком українських наукових назв птахів фауни України» (Фесенко, Бокотей, 2007).

Місцева синоніміка подається зі вказівкою адміністративного району, у випадку дуже обмеженого поширення назви – й окремого населеного пункту. Назви обласного та районних центрів наведені повністю, назви адміністративних районів – у такому скороченні:

Біл. – Білопільський,
 Бур. – Буринський,
 Впс – Великописарівський,
 Глх – Глухівський,
 Кон. – Конотопський,
 Крл – Кролевецький,
 Крп – Краснопільський,
 Леб. – Лебединський,

Картошка Сумської області з назвами райцентрів.
Study area.

Лпд – Липоводолинський,
Ндр – Недригайлівський,
Охт. – Охтирський,
Пут. – Путивльський,
Ром. – Роменський,
С.-Б. – Середино-Будський,
Сум. – Сумський,
Трс – Тростянецький,
Шст – Шосткинський,
Ямп. – Ямпільський.

Наводяться також деякі назви, записані в сусідніх Чернігівській і Полтавській областях України та Курській області Росії.

Результати

Gavia spp. – гагара (Кон., Шст).

Podiceps cristatus – большой нирок (Бур.), нирец (С.-Б.), нирець (Охт.), нирок (Крп, Пут., Ром., Сум., Шст), норец (Ямп., Чернігівська обл. Новгород-Сіверський р-н с. Бирине), норець (Бур., Кон., Ндр, Ром.), чомга (Недригайлів, Шст с. Коротченкове).

Podiceps nigricollis – малий нирок (Бур.), нирец (С.-Б.), нирець (Охт.), нирок (Пут., Сум., Шст), норець (Бур., Кон., Ндр, Ром.).

Botaurus stellaris – бичок (Пут. с. Бунякине), бугай (Біл., Впс, Кон., Ндр, Охт., Сум., Трс, Шст, Ямп., Полтавська обл. Котелевський і Лохвицький р-ни), бугай великий (Ндр), бугайчик (Охт. с. Довжик; Ром.), букла (Курська обл. Беловський р-н), бучел (Суми), вип (Кро-

левець), випь (Біл. с. Мороча, С.-Б.), водяний бик (Сум. с. Басівка), водяной бик (Шст), водяний бугай (Біл., Бур., Ром. с. Ведмеже, Сум., Ямп.), гук (Ямп.), жолтая цапля (Шостка), рик (С.-Б.).

Ixobrychus minutus – деркачик (Кон. с. Дубов'язівка).

Egretta alba – біла чапля (Бур., Леб., Охт., Ром., Сум., Трс), білая цапля (Шст.), чапля (Охт., Ром.).

Ardea cinerea – аїст (явно помилково – С.-Б.), валяха (Кон. с. Мельня), жабоїдка (Сум. с. Могриця), сєрая цапля (Шст), сїра цапля (Крл), цапля (Бур., Впс, Глх, Крл, Пут., Ром. с. Перекопівка, С.-Б., Сум., Шостка, Ямп.), чабус (Трс с. Зарічне), чапля (майже повсюдно), черногуз (явно помилково – Охт. с. Чупахівка).

Ciconia ciconia – аїст (Біл. с. Ободи, Впс, Краснопілля, С.-Б., Сум. с. Басівка), айстер (Сум. с. Нижня Сироватка), бовдур (Біл. с. Бобрик), бузьок (Лпд с. Берестівка, Охт. с. Пологи, Ромни), бусел (Біл. с. Терещенки, Ром. с. Перекопівка, Сум. с. Токарі, Ямп.), бусол (Біл. с. Бобрик, Сум. с. Нижня Сироватка), бусель (Трс с. Зарічне), гайстер (Крл), гаріст (Шст с. Коротченкове), жабоїд (Сум. с. Підліснівка), журавель (Леб. с. Ворожба, Лпд, Ром. с. Бацмани, Сум. с. Басівка, Шостка), лелека (Біл., Велика Писарівка, Глх, Кон. с. Жолдаки, Крл, Крп с. Глибне, Леб., Лпд, Ндр, Недригайлів, Охт., Ром., Сум., Трс с. Мартинівка, Шостка, Полтавська обл. Лохвицький р-н), сільський лелека (Охт. с. Довжик), цапля (Біл. с. Ободи), черногуз (Шст), черногуз (Біл., Бур., Впс, Глх, Кон., Крл, Крп, Леб., Лпд, Ндр, Охт., Пут., Ром., С.-Б., Сум., Трс, Ямп.), черногус (Крл с. Ленінське), длекотень (Чернігівська обл., Бахмацький р-н, с. Обмачів).

Ciconia nigra – чорний гайстер (Крл с. Камінь).

Anser anser та інші види роду – гуска, дика гуска (повсюди), гусь (Впс), гусак, дикий гусак – переважно стосовно самців (Впс, Крп с. Миропілля), дікий гусь (Впс с. Солдатське).

Anser albifrons – белолобая казарка (Шст с. Коротченкове).

Sygnus spp. – білий лебедь (Шст), лебідь (повсюди), лебедь (Велика Писарівка, Крл с. Мутин), лебедь (у російськомовних жителів області).

Anas platyrhynchos – вутка (в тому числі всі великі за розміром качки – Впс, Глх, Охт., Сум. с. Токарі), вутя (Охт.), вутя (Ямп.), дика вутка (Влп, Глх, Охт., Ром.), дика утка (Біл., Кон., Крл, Крп, Лпд, Ндр, Сум., Полтавська обл. Лохвицький р-н), дике вутя (Влп, Трс), дике утя (Біл., Кон., Лпд, Сум.), дика качка (Охт.), качка (Крл, Шостка), качур (стосовно самців – Охт. с. Довжик), крижак (переважно по відношенню до самця – Біл., Бур., Кон. с. Жолдаки, Крл, Леб., Ндр, Трс, Шст), крижень (переважно по відношенню до самця – майже повсюдно), кряква (Сум. с. Басівка), утак (по відношенню до самця – Трс с. Кам'янка), утка (найчастіше по відношенню до самок – майже повсюдно), утя (С.-Б.), утя (Кон., Леб., Ром.).

Anas crecca – посвиствач (Сум. с. Нижня Сироватка), свістунок (Шст), свищ (Ямп. смт Свіса). Крім того див. *A. querquedula*.

Anas penelope – свищ (Бур.), свищ (Шст).

Anas acuta – шалохвостка, шілохвостень (Шст).

Anas querquedula – дике вутя (Трс), дика качка (Охт.

с. Довжик), **чирка** (Впс, Крп, Ром., Сум., Полтавська обл. Котелевський р-н), **чирок** (Кон., Крл, Крп, Леб., Лпд, Ндр, Охт., Пут., С.-Б., Сум., Трс, Шостка, Ямп.), **чирочка** (Впс, Ндр, Сум. с. Вільшанка), **чиря** (Біл., Бур., Впс, Кон., Лпд), **чиряк** (Біл. с. Ободи), **чирь** (Глх), **чірок** (Впс, Шст), **чирьон** (Шст), **утя** (С.-Б.), **утя** (Кон., Леб., Ром.).

Окрім того, майже всі великі за розміром качки – **крижень**, дрібні – **чиря** (Біл. с. Мороча). Осіння хвиля мігруючих качок різних видів – **северная утка** (Крп с. Миропілля).

Anas cyreata – **лопоноска**, **травянка** (Шст), **широконоска** (Бур., Шст).

Aythya ferina – **димчак** (Охтирка), **черніга** (Бур.).

Aythya fuligula – **нирок** (Недригайлів, Сум. с. Басівка), **чернет**, **чернуха** (Шст), **чорна утка** (Бур.), **чорнушка** (Шст).

Bucephala clangula – **гоголь** (Шст).

Mergus spp. – **нирок** (Сум.).

Pandion haliaetus – **рибак** (Суми), **риболов** (Шст), **скоба** (Крл), **скопа** (Шст). Одночасно **скопа** – всі хижі птахи, що крадуть гусенят (Шст с. Коротченкове).

Pernis apivorus – **осоєд** (Шст).

Milvus migrans – **коршак** (Шст), **шалупек** (Курська обл. Беловський р-н), **шулік** (Глх), **шуліка** (Бур., Кон., Ндр, Ром., Сум.), **шуляк** (Крл).

Circus spp., у першу чергу *C. aeruginosus* – **болотний лунь** (Сум. с. Басівка), **кібець** – якщо хижак сірого кольору (Полтавська обл. Лохвицький р-н, с. Піски), **коршун** (Бур., Ямп.), **лунь** (Біл., Краснопілля, Охт., Пут., Сум. с. Битиця, Трс с. Кам'янка, Шст), **рябець** (Трс с. Кам'янка), **шуліка** (Бур.).

Accipiter gentilis – **великий яструб** (Ндр, Пут.), **голуб'ятник** (Ндр), **голубятник** (С.-Б.), **домовий рябець** (Трс с. Кам'янка), **кібець** (Охт.), **кобець** (Біл., Буринь, Впс, Кон. с. Жолдаки, Крл, Крп с. Миропілля, Сум.), **кобчик** (Трс), **коршак** (Крл), **коршак** (Шст), **коршук** (Біл. с. Мороча), **коршун** (Біл., Бур. с. Олександрівка, Впс, Крп с. Миропілля, Лпд с. Берестівка, Охт., С.-Б., Сум., Трс, Шст, Ямп.), **куратник** (Ндр), **курячий яструб** (Ндр с. Гринівка), **рябець** (Біл., Впс, Крп, Крл, Леб., Охт., Сум., Трс, Ямп.), **скопа** (Пут. с. Ховзівка, Шст с. Коротченкове), той що курей бере (Трс), **шуліка** (Глухів), **шуліка** (Біл., Бур., Крл, Лпд, Ндр, Трс, Ямп.), **шуляк** (Крл, Сум.), **шуляк** (Ямп.), **ястреб** (Трс с. Печини, Шостка), **яструб** (Біл., Бур., Глх, Кон., Лпд, Ндр, Пут., Ром., Сум., Трс, Ямп., Полтавська обл. Лохвицький р-н).

Accipiter nisus – **вересятник**, **воробятник** (С.-Б.), **горобиний яструб** (Бур. с. Біжівка), **горобчатник** (Лпд с. Берестівка), **гороб'ятник** (Ндр, Охт., Сум., Трс с. Кам'янка), **гороб'ячий яструб** (Лпд с. Колядинець), **кібець** (Бур., Впс), **кібчик** (Крп с. Миропілля), **кобець** (Біл. с. Ободи, Крл с. Камінь), **кобчик**, **копчик** (Шст), **малий яструб** (Ндр, Пут.), **перепелятник** (Ром. с. Великі Бубни), **рябець** (Леб. с. Жовтневе), **рябчик** (Охт.), **ястреб** (Шостка), **яструб-гороб'ятник** (Ндр), **яструб-гороб'ячий** (Ндр с. Гринівка), **яструб** (Трс, Ром.).

Buteo lagopus – **зімняк** (Шст), **рябець** (Впс, Крл, Леб., Охт., Сум., Трс).

Buteo buteo – **канюк** (Охт. с. Довжик), **кібець** (Бур.), **кобець** (Сум.), **коршак** (Крл, Шст), **коршун** (Шст с. Бог-

данівка, Ямп.), **рябець** (Впс, Крл, Леб., Охт., Сум., Трс), **шуліка** (Бур., Ндр, Трс), **шуляк** (Крл, Сум.), **яструб** (Ндр, Трс).

Aquila spp. – **орел** (повсюди); по відношенню до *A. clanga* і *A. pomarina* – **подорляк** (С.-Б.).

Falco subbuteo – **щеглок** (Шст).

Falco tinnunculus – **кібець** (Біл., Бур., Кон. с. Дубов'язівка, Лпд), **кібчик** (Недригайлів), **кобець** (Біл., Сум. с. Басівка), **кобчик** (Кон., Шст), **копчик** (Лпд).

Окрім того: **яструб**, рідше **шуліка** – по відношенню до всіх хижих птахів (Лпд с. Підставки, Ром. с. Перекопівка); також: **кобець**, **коршак**, **коршун** – практично всі хижі птахи середнього розміру (Крл с. Мутич), **рябець** (Впс, Трс), **кобець** (Впс).

Lyrurus tetrrix – **косач**, **тетерев** (С.-Б.), **тетерук**, **тетерюк** (Ямп.), **черниш**, **чорниш** – переважно до самців (С.-Б.).

Tetrao urogallus – **глухарь** (С.-Б., Ямп.).

Tetrastes bonasia – **куропатка** (С.-Б.), **рябчик**, **рябчик** (С.-Б., Ямп.).

Perdix perdix – **дика курка** (Сум. с. Басівка), **дика курочка** (Кон. с. Дубов'язівка), **куріпка** (Біл., Кон., Ндр, Охт., Ром., Сум.), **куропатка** (Біл. с. Ободи, Бур., Впс, Глх, Крл, Крп с. Миропілля, Леб., Лпд, Недригайлів, Охт., Пут., Ром., С.-Б., Сум., Трс, Шостка), **куропатка** (Охт. с. Довжик), **курочка** (Крл с. Камінь, Охт. с. Олешня), **рябчик** (Кон. с. Юрівка, Ямп.).

Coturnix coturnix – **перепел** (Біл., Впс, Глх, Кон., Крл, Ндр, Охт., Ром., Сум.), **перепелиця** (Біл., Леб., Ндр, Охтирка), **перепелка** (Лпд с. Підставки), **перепілка** (Біл., Ндр, Охт., Сум. с. Токарі), **перепьолка** (Біл., Охтирка, С.-Б., Трс с. Печини, Шст). При цьому **перепелиця** – птах із пташенятами, тобто самка, **перепел** – без пташенят, **самець**.

Phasianus colchicus – **фазан** (Охт., Ром., Трс).

Grus grus – **веселик** – «як прилітає навесні, то крик веселий, а як відлітає восени – крик жалібний, і тоді птаха називають журавлем» (Леб. с. Жовтневе, Ром. с. Перекопівка). Це, мабуть, єдиний випадок, коли назва птаха міняється в залежності від пори року. **Журавель** (повсюдно), **журавль** (переважно в російськомовного населення).

Rallus aquaticus – **водяна курочка**, **курочка** (Шст), **пастушок** (Леб., Шст).

Porzana spp., переважно *P. porzana* – **водяна курочка** (Шст), **дікая курочка** (Курська обл. Беловський р-н), **курочка** (Шст), **погониш** (Курська обл. Беловський р-н).

Crex crex – **дергач** (Шст), **деркач** (Біл., Бур., Крп, Кон., Крл, Леб., Лпд, Ндр, Охт., Пут., Сум., Ямп.), **деркун** (Велика Писарівка), **диркач** (Кон., Охт., Ром., Сум.), **драч** (Курська обл. Беловський р-н), **коростель** (Шостка), **хряч** (Біл. с. Річки).

Gallinula chloropus – **болотяна курочка** (Бур.), **водяна курочка** (Біл., Кон., Крл, Крп, Лпд, Ндр, Сум., Охт., Ямп., Полтавська обл. Лохвицький р-н), **водянка** (Охт. с. Довжик), **дика курочка** (Глх, Сум.), **курка** (Охт.), **куропатка** (Впс с. Попівка), **курочка** (Біл., Впс, Крл, Леб., Лпд, Ндр, Охт., Пут., Ром., Сум., Трс), **курча** (Крп, Лпд, Сум.), **ціпля** (Лпд с. Підставки).

Fulica atra – **водяна курочка** (Сум. с. Токарі, Ямп.), **луска** (Біл., Бур., Кон., Крл, Крп, Ндр, Охт., Ром., Шст с.

Собич, Полтавська обл. Котелевський і Лохвицький р-ни), лисочка (Ром.), лисуха (Біл., Впс, Кон. с. Дубов'язівка, Лпд, Ндр, Пут., С.-Б., Сум. с. Басівка, Трс с. Зарічне, Шст), плиска (Недригайлів).

Otis tarda – дрохва (повсюду), дрофа (в російськомовного населення).

Charadrius dubius – зуйок (Ром. с. Перекопівка).

Vanellus vanellus – болотяна чайка (Кон.), кулик (Ром. с. Гудими), польова чайка (Недригайлів), чайка (Бур., Кон., Крл с. Ленінське, Лпд, Ндр, Ром., Сум. с. Токарі, Трс), чибіс (Крл с. Мутин), чібіс (Біл., Сум. с. Басівка, Трс с. Зарічне, Шст, Ямп.).

Tringa totanus – красноножка (Шст), кулик (Бур.).

Philomachus pugnax – петушок (Кон., Ямп.).

Lymnocryptes minimus – лежанка (Суми).

Gallinago gallinago – баран (Сум.), баранець (Біл., Бур., Кон.), баранчик (Бур., Кон., Крл, Трс, С.-Б., Шст), баранчик (Путивль), бекас (Біл., Пут., Ром., Сум.), козодой (Шст с. Клишки).

Scolopax rusticola – валюх (Лпд), валюшень (Кон., Крп, Сум.), вілюсня (Шст с. Крупець).

Limosa limosa – веретенниця (Сум.), веретьонник (Шст с. Коротченкове), грицик (Кон., Пут., Ром., Шст).

Окрім того, всі види куликів – кулик (Впс), кулік (С.-Б. с. Зноб-Новгородське), а дрібні їх види – курча (Біл. с. Ободи). Також всі болотяні кулики – бекас (Впс).

Larus ridibundus та інші види роду – крачка (Ямп.), крєжень (Шостка), рибалка (Глх), ставкова, або озерна, чайка (Ндр с. Гринівка), чайка (Біл., Бур., Впс, Кон, Крл, Крп, Леб., Ндр, Охт., Ром., С.-Б., Сум., Трс, Шст).

Chlidonias spp. – кирик, кірик (Шст с. Коротченкове), крачка (Біл., Сум. с. Басівка, Шст, Ямп.), крачок (Шст), кряча (Бур.), крячка (Біл., Шст), крячок (Біл., Лпд, Сум. с. Вакалівщина, Шст), нирок (Кон. с. Дубов'язівка), рибалочка (Трс с. Зарічне), чайка (Бур., Крл, Ндр, Охт., Пут., С.-Б., Шст), чайка-рибалка (Охт. с. Чупахівка).

Sterna hirundo – кирик, кірик (Шст с. Коротченкове), крачка (Біл. с. Мороча, Шст), крачок, крячок (Шст с. Коротченкове), чайка (Бур., Крл, Ндр, Шст).

Columba palumbus – вігютерь (Сум. с. Басівка), вяхерь (Шст), вяхирь (Сум. с. Токарі), вяхір (Леб.), в'яхрь (Трс с. Зарічне), голуб (Біл., Кон., Крл, Ндр, Сум., Ямп.), дикий голуб (Бур., Кон., Крл, Лпд, Ндр, Ром., Трс), дикий сизак (Впс), клінтух (Бур.), лісовик (Охт. с. Довжик), припутень (Леб. с. Катеринівка), рябий голуб (Трс), сизак (Впс), трипутень (Леб. с. Катеринівка), цезарь (Ндр с. Маршали, Сум. с. Вільшанка).

Columba oenas – голубь, дікій голубь, лесной голубь (С.-Б.).

Columba livia – вертун (одна з порід свійських голубів) (повсюдно), голуб (повсюдно), голубь (у російськомовного населення), куряк, простяк (безпородний голуб) (Суми).

Streptopelia decaocto – голуб (Біл., Бур., Кон., Крл, Сум., Ямп.), горлиця (Кон., Леб., Ндр, Охт., Пут.), горлиця (Глухів, Шостка), горличка (Ндр), дикий голуб (Біл., Бур., Впс, Кон., Крл, Лпд, Охт., Ром., Сум.), кукушка (Суми, Сум.), пугичка (Сум. с. Басівка), турлушка (С.-Б., Ямп.), чикушка (Біл., Суми, Сум.), чакушка (Сум.).

Streptopelia turtur – голуб (Бур., Крл), горлинка (Сум. с. Нижня Сироватка), горлиця (Біл., Бур., Крл, Леб., Ндр, Охт., Пут., Ром., Трс), горлиця (С.-Б., Шст), горличка (Сум. с. Басівка, Недригайлів), горлушка (Охт. с. Довжик), дикий голуб (Біл., Бур., Кон., Крл, Лпд, Ндр, Ром., Трс, Шст), орличка (Крп, Леб., Ндр, Сум.), орлушка (Ром., Сум.), турлушка (С.-Б., Ямп.).

Cuculus canorus – зазуля (С.-Б.), зозуля (Бур., Крл с. Мутин, Лпд, Ндр, Охт., Ром., Трс), зузуля (Кон., Ндр, Лпд), кукушка (Біл., Впс, Глх, Кон. с. Дубов'язівка, Краснопілля, Крл, Пут., Ром., С.-Б., Сум. с. Басівка, Шст, Ямп.).

Bubo bubo – філін (Шст.).

Asio otus – вухата сова (Охт. с. Довжик), пугач (Бур., Крл, Ром.), пугач (Ром., Полтавська обл. Лохвицький р-н), сич (по відношенню до пташенят – Бур., Охт. с. Довжик, Трс. с. Мартинівка), сова (всюди), філін (Пут., Ром. с. Перекопівка, Сум. с. Басівка, Шст).

Athene noctua – сич (Біл., Впс, Кон., Крл, Крп, Лпд, Ндр, Охт., Пут., Ром., Шостка).

Strix aluco – неясить (Шст с. Коротченкове), пугач (Сум. с. Токарі), сова (всюди), сич (Лпд с. Підставки, Трс с. Мартинівка).

Окрім того: сова – будь яка сова, велика за розміром, сич – будь-яка маленька сова (Велика Писарівка).

Caprimulgus europaeus – дрімлюга (Сум., Шст), дрімлюга (Трс), козодой (Леб, Шст, Ямп.), кузнець (Сум.), лежень (С.-Б., Шст), ночник (Сум.), полежак (Леб.), полуночник (Суми), сиплюха, сплюха (Трс).

Apus apus – стриж (Крл с. Мутин, Крп с. Миропілля, Ндр, Охт. с. Довжик, Ром. с. Перекопівка, Шостка), щур (Крл, Охт.), щуря (Бур.).

Coracias garrulus – ключниця (Кон.), ракша (Охт.), ракша (Трс), саворакша (Сум.), сивка (Сум. с. Піщане), сівограк (С.-Б.), сиворакша (Крп, Кон., Сум., Шст), сіворакша, сіння сойка (Шст), синюшка (Ямп.), сойка, турок (Трс с. Жигайлівка), шаворакша (Крп с. Барилівка).

Alcedo atthis – зимородок (Впс, Крл, Крп с. Миропілля, Кон. с. Дубов'язівка, Охт., Пут.), зимородок (Шст), рибалка (Кон., Крл), рибалочка (Крп, Лпд, Ндр, С.-Б., Шостка), рибачок (Кролевець), риболов (Крл, Сум., Шст), риболовка (Крп, Леб.), синюха, синюшка (Краснопілля), царьок (Крп, Сум.).

Merops apiaster – бджолоїд (Ром.), бжолоїд (Крп, Ндр, Сум.), бжолоїдка (Бур., Велика Писарівка, Леб., Лпд, Сум., Трс), в'юрок (Біл. с. Марківка, Велика Писарівка), кряк (Крп, Сум.), пчолоїдка (С.-Б. с. Кам'янка), пчолоїдка (Шостка), пчолоїд (Крп, Ндр, Сум.), щур (Біл., Ндр, Сум. с. Токарі), щурка (Крл, Кон., Охт.), щурок (Біл., Пут.), щурка-пчолоїд (Шст с. Івот).

Upupa epops – вонюча кукушка (Сум.), вонючий петушок (Глх), вонючка (Бур., Крл), одуд (Біл., Бур., Крп, Кон., Леб., Лпд, Ндр, Охт., Пут., Ром., Сум.), одуд (Кон. с. Дубов'язівка), одут (Трс с. Зарічне), одут (Ямп.), потатуйка (Суми), удод (Сум. с. Токарі), удод (Впс, Глх, Краснопілля, Крл, Ндр с. Гринівка, Охт, Путивль, С.-Б., Сум. с. Басівка, Тростянець, Ямп.), удот (Шст с. Миронівка), худодуд (Леб. с. Кам'яне), худотик (Трс с. Жигайлівка), худотут (Біл. с. Новоандріївка, Охт.), худотут (Леб., Охт, Трс), царська зозуля (Ндр с. Маршали).

Jynx torquilla – гадючка (Кон. с. Шаповалівка), змієшийка (Сум.), круташка (С.-Б.), крутиголовець (Крл, Шст), крутиголовка (Леб., Ндр, Охт., Сум.), крутоголовень (Сум. с. Вакалівщина).

Picus canus – джолна (Шст с. Клишки), жовна («жовна кричить на погану погоду» – Лпд с. Підставки), зелений дятел (Леб. с. Кам'яне).

Dryocopus martius – желна (Шст), жолна (Ямп.), чорний дятел (Шст).

Dendrocopos major – дятел (повсюдно), дятель (Крл с. Мутин), клювач (Крп), клоньдерево (Охт.), красноголовий дятел (С.-Б.), стукач (Біл., с. Терещенки, Леб., Охт.), ятіл (Кон., Ром.).

Dendrocopos minor – дятел (Впс, Ром., Трс), дятелик (Сум. с. Нижня Сироватка), дятлик (Ром., Трс), ятлик (Ндр).

Riparia riparia – береговик, берегова ластівка (Охт. с. Довжик), береговая ласточка (Впс с. Солдатське), береговушка (Недригайлів), ластівка (Біл., Лпд, Ндр с. Гринівка, Пут. с. Нова Слобода, Трс с. Зарічне), ласточка (Ндр смт Терни, С.-Б.), пічкур (Біл., Кон., Крп, Сум.), пічкурь (Леб. с. Кам'яне), стриж (Кон., Краснопілля, Крл, Лебедин, Лпд, Ндр, Сум. с. Стецьківка, Шст), чкур (Сум.), чхурик (Велика Писарівка), щур (Впс, Біл., Бур., Крл, Леб., Ндр, Охт., Трс, Сум., Шст, Полтавська обл. Лохвицький р-н), щурик (Ром. с. Перекопівка), щурка (Ндр, Ром. с. Перекопівка), щуря (Бур.), чхур (Біл. с. Ободи, Бур.).

Hirundo rustica – ластівка (Біл., Впс, Крл, Кон., Леб., Лпд, Ндр, Пут., Ром., Трс), ластовка (Біл., Бур., Кон.), ласточка (Бур., Впс, Кон., Краснопілля, Крл, Охтирка, Пут., С.-Б., Сум., Шст, Ямп.), сільська ластівка (Ром. с. Перекопівка), хатня ластівка (Охт. с. Довжик).

Delichon urbica – воронюк (Суми), гренок (Глх с. Катеринівка), ластівка (Біл., Впс, Крл, Кон. с. Дубов'язівка, Недригайлів, Пут., Ром., Трс), ласточка (Впс, Бур., Кон., Путивль, С.-Б., Ямп.), міська ластівка (Ром. с. Перекопівка), стриж (Бур., Ндр, Сум. с. Басівка, Шостка), чхур (Сум. с. Низи), щур (Крл, Леб., Лпд, Ндр, Охт., Сум., Трс), щур (Крл с. Мутин), щурик (Біл., Бур., Кон., Ямп.), щуря (Бур.), щур (Охт.).

Galerida cristata – зимородок (бо з'являється, стає помітним під зиму – Охт. с. Довжик), осметнік (С.-Б.), попелюха (Сум.), посметнік, посмітнік (Шст), посміттюх (Сум.), посміттюха (Біл., Крп, Кон., Лпд, Ндр, Охт., Трс, Чернігівська обл. Талалаївський р-н), посміттюшка, посміттюшка (Сум.), посміттюх (Крл), посміттюха (Впс), посміттюха (Крл, Леб., Тростянець), сміттюшка (Ромни), сосідка (Суми), сусідка (Трс с. Боромля), чубарка (Сум.), чубатка (Кролевець, Тростянець, Ямпіль).

Alauda arvensis – жаворонок (Біл., Впс, Кон., Охт., С.-Б., Сум., Ямп.), жайвір (Біл. с. Новоандріївка, Ямп.), жайворон (Лпд), жайворонок (всюди), польовий жайворонок (Крп с. Миропілля).

Anthus pratensis – щеврик (Бур.).

Motacilla flava – грицик (Трс с. Оводівка, Чернігівська обл. Талалаївський р-н с. Харкове), жовта плиска (Охт. с. Чернеччина), жовтий пастушок (Біл. с. Бобрик), жовтобрюх (Краснопілля, Ндр), жовтобрюшка (Крп, Сум.), пастушка (Крп, Крл, Пут.), пастушок (Біл., Глх, Кон., Крп, Лпд, Ндр, Охт., Сум.), плиска (Бур., Крл, Охт., Шст,

Полтавська обл. Лохвицький р-н), польовий пастушок (Пут. с. Ширяєве), трясогуз (С.-Б.), трясогузка (Впс, Крл, Лебедин, Ндр, С.-Б., Сум. с. Токарі, Трс, Шостка), чечік (Шостка).

Motacilla alba – блискавка (Крп, Сум.), білая трясогузка (Шостка), білий пастушок (Біл. с. Бобрик), белопліска (Чернігівська обл. Новгород-Сіверський р-н с. Бирине), вертихвістка (Ндр с. Гринівка), волове око (Кон.), грицик (Ндр, Охт. с. Олешня, Ром., Трс), гузотряска (Біл. с. Терещенки), гуцисрака, гунцисрака (Полтавська обл. Котелевський р-н), домашній пастушок (Пут. с. Ширяєве), дорожник (Крп, Сум.), іванчік (Шостка), ласиця (Біл. с. Ободи), лиска (Краснопілля), мухоловка (Охт., Тростянець), олове око (Кон. с. Шаповалівка), олов'яне око (Бур., Кон., Пут.), пастушка (Буринь, Сум. с. Нижня Сироватка), пастушок (Біл., Лпд, Ндр, Охт., Сум.), плиска (Біл. с. Терещенки, Крп, Крл, Лпд, Сум., Шст), плисочка (Крл, Охт. с. Чернеччина, Ямп. смт Свіса), посміттюшка (Біл. с. Ободи), трясогузка (Впс, Крл, Леб., Ндр, Охт., С.-Б., Сум. с. Олексіївка, Трс, Полтавська обл. м. Котельва), трясохвостка (Краснопілля, Ямп.), черногуз (Біл. с. Терещенки).

Lanius collurio – жулан (Кролевець), кушовий сорокопуд (Полтавська обл. Котелевський р-н), сласт (С.-Б.), сорокопуд (Біл., Леб., Ндр, Охт., Пут., Сум.), сорокопуд (С.-Б.), чекан (Бур.).

Lanius minor – деревний сорокопуд (Полтавська обл. Котелевський р-н), сласт (С.-Б.), сорокопуд (Біл., Кон., Крл, Охт., Пут., Ром.).

Lanius exubitor – сорокопуд (Шостка).

Oriolus oriolus – вивільга (Біл., Ндр, Охт. с. Довжик, Сум.), жовтушниця (Краснопілля), іволга (Біл., Бур., Крл с. Мутин, Кон., Ндр, Пут., Ром., Полтавська обл. Лохвицький р-н), іволга (Охт. с. Довжик), кішка (Сум. с. Могриця), лісова кішка (Біл.).

Sturnus vulgaris – шпак (всюди), скворец (Глх, Пут., С.-Б., Шст).

Garrulus glandarius – липовка (Сум.), саворакша (мабуть, помилково – Біл. с. Річки; Бур. с. Хустянка), сойка (повсюди).

Pica pica – сорока (повсюди).

Corvus monedula – галка (повсюди), галочка (Кон. с. Мельня).

Corvus frugilegus – ворона (переважно взимку – Біл., Бур., Впс, Краснопілля, Лпд, Ндр., Охт., Пут., С.-Б., Суми), гайворон, у зграї – гайвороння (Біл., Кон., Лпд), гайдур (Біл. с. Бобрик), грач (Впс, Шостка), грак (Бур., Впс, Кон., Лпд, Охт., Пут., Сум.), гряк (Біл. с. Новоандріївка).

Corvus cornix – ворона (повсюди).

Corvus corax – ворон (Глухів, Лпд, Недригайлів, С.-Б., Шст), ворона (Ром. с. Перекопівка), крак (Крп с. Глибне), крук (Бур., Впс, Глх, Кон., Крп, Леб., Лпд, Охт., Пут., Ром., Сум.), крукало (Сум. с. Токарі), крук (Біл., Кон. с. Юрівка, Лпд с. Підставки, Сум.), трук (Ямп. с. Грем'ячка), чорний крук (Лебедин).

Окрім того, всі вороні птахи «що чорні», «все, що чорне» – ворона (Ром. с. Перекопівка, Суми).

Bombus garrulus – каленик (Краснопілля), калиник (Ямп.), омелюх (Ром. с. Перекопівка), омелюх (Леб.

с. Кам'яне, Лпд с. Підставки, Суми), омелюха (Охт. с. Олешня), омелюшка, рябінниця, рябиновка (Сум.), рябиновка (Бур.), свірістелка (Сум. с. Басівка), свірістель (Пут., Шостка), свєрестен (Шст с. Коротченкове).

Acrocephalus arundinaceus – дікая сорочка (Курська обл. Беловський р-н), камишанка (Біл. с. Мороча, Кон. с. Дубов'язівка), камишовка (Шостка), очеретка (Біл. с. Терещенки), очеретниця (Впс), очеретянка (Біл., Впс, Ндр с. Гринівка, Охт. с. Довжик), очеретянка (Біл., Кон., Крп, Лпд, Ндр, Ром., Сум.).

Hippolais icterina – березянка (Шст), берест, нерест (Кон.).

Sylvia atricapilla – смородінка (Шст).

Sylvia borin – крапивник (Ром.), крапив'янка (Кон.), крапів'янка (Шостка), кропивниця (Охт. с. Довжик), кропив'янка (Кон., Леб., Лпд, Ндр, Ром., Сум.), садовник (Суми).

Sylvia communis – крапив'янка (Кон.), кропивниця (Ндр смт Терни, Охт. с. Довжик), кропив'янка (Ндр смт Терни, Ром.).

Phylloscopus collybita – бударик (Кон.), будочник (Суми), юречик (Крп).

Regulus regulus – волове очко (Крп.), золотомушка (Ямп.), королик (Сум.).

Muscicapa striata – мухоловка (Бур., Кон., Крл, Леб., Лпд, Ндр, Охт., Трс).

Saxicola rubetra – іванчик (Шст).

Oenanthe oenanthe – іванчик (Кон., Шст), іванчук (С.-Б.), попик (Трс с. Боромля, Жигайлівка), янчик (Кон.).

Цікаво, що назва «попик» є у списку птахів, що наводиться в Описах Харківського намісництва кінця XVIII ст. (Описи..., 1991); імовірно, вона стосується саме цього виду. Водночас у М.М. Сомова (1897) «попик» фігурує як одна із назв коноплянки (*Acanthis cannabina*).

Phoenicurus phoenicurus – жарохвостка (С.-Б.), зорянка (Шст), хвастушка (Сум.).

Phoenicurus ochruros – чорна птвичка (Сум. с. Вакалівщина).

Erithacus rubecula – малиновка (Лебедин, Шостка).

Luscinia luscinia – соловей, соловейко (повсюди).

Luscinia svecica – намістянка (Крп, Сум.), синьогрудка (Сум. с. Вакалівщина), чепурниця (Сум.).

Turdus pilaris – вишеньокльоп (Біл. с. Ободи), деряба (Буринь), дристуха (Сум. с. Вакалівщина), дрозд (Біл., Бур., Глх, Кон., Лпд, С.-Б.), дрозд-рябінник (Пут.), малиник (Біл. с. Річки), шпак (Кон., Лпд, Охт.).

Turdus merula – дрізд (Ром.), дрозд (Крл с. Мутин, Лпд, Пут., Ром., Шостка), чорний дрозд (Крп, Сум.).

Turdus philomelos – деряба (Буринь), дрізд (Лпд, Ндр, Ром., Трс), дрозд (Біл., Глх, Крл с. Мутин, Кон. с. Дубов'язівка, Крп, Леб., Лпд, Ндр, Пут., Ром., С.-Б., Сум., Трс), лісовий шпак (Ндр), сірий дрозд (Крп, Сум.), шпак (Лпд).

Aegithalos caudatus – довгохвостик, синичка (Сум. с. Вакалівщина), чумичка (Путівль).

Remiz pendulinus – вовнянка (Сум.), кошуля, паутиновка (Ямп.), ремез (Біл., Бур., Кон., Лпд, Ндр, Охт., Ром., Сум., Трс, Шст), ремуз (Кон.), рукавичка (Сум.), синиця (Недригайлів), швачка (Крп).

Parus palustris – гайовочка (Сум. с. Вакалівщина), синиця, синичка (Сум., Трс).

Parus caeruleus – жовтопузка (Охт. с. Довжик), синиця, синичка (повсюди).

Parus major – жовтопузка (Охт. с. Довжик), синиця, синичка (повсюди), шкаранда (С.-Б.).

Sitta europaea – дятлик (Трс с. Жигайлівка), клювачик (Крп), оползень (Сум. с. Вакалівщина), повзик (Крп с. Миропілля, Ндр, Охт.), повзун, повзунок (Сум.), ползунок (С.-Б., Шст), поползень (Охт., Пут., С.-Б., Шст, Ямп.), сірий клювачок (Крп), сторчак (Трс с. Оводівка).

Certhia familiaris – пискалик (Сум.), підкоришник (Ндр), підкоришник (Ямп.), підкоришниця (Сум.), поползень (Ямп.).

Passer domesticus – вербей (Крл с. Камінь), вербеї (Пут., Ямп.), вербець (Бур. с. Михайлівка), вірябей (С.-Б.), воробей, воробей (Крл, Пут., С.-Б.), оребей (Крл с. Мутин), воробець (Бур. с. Михайлівка), горобець (майже повсюдно), горобець (Шостка), жид, жидок (Біл., Бур., Глх, Кон., Крл, Ндр, С.-Б., Трс, Шст), любик (Лпд с. Синівка), сіряк (Охт. с. Олешня), піддашник (Охт. с. Довжик).

Passer montanus – вербей (Крл с. Камінь), вербеї (Пут., Ямп.), оребей (Крл с. Мутин), вербець (Бур. с. Михайлівка, Сум.), вірябей (С.-Б.), воробей, воробей (Крл, Пут., С.-Б.), воробець (Бур. с. Михайлівка), горобець (майже повсюдно), горобець (Шостка), дупляний горобець (Кон. с. Шаповалівка), жид, жидок (Біл., Бур., Глх, Крл, Ндр, С.-Б., Шст), любик (Лпд с. Синівка).

Fringilla coelebs – вдовушка (Сум.), гречанка (Крп), зяблик (Біл., Глх, Крп, Лпд, Ндр, Охт., Пут., Ром., С.-Б., Сум., Трс, Ямп.), зяблик маленький (Охт. с. Довжик), князьок (Сум.), мохівка – «бо в гнізді багато моху» (Охт. с. Олешня), юрок (Шст).

Chloris chloris – жовтобрюшка (Кон., Ром.), жовтобрюшка (Кон.).

Spinus spinus – чиж, чижик (повсюди).

Carduelis carduelis – кованець (Біл. с. Мороча), мальованець, панич (Сум.), щегол (Глх, Впс, С.-Б.), щиглик (Кон., Крл, Ндр, Леб., Пут.), щиголь (Крл с. Мутин, Кон., Недригайлів), щоглик (Лпд, Ндр, Охт.), щогол (Ром. с. Перекопівка), щоголь (Охт. с. Довжик).

До речі, синонімічна назва щиглика «мальованець» наведена в літературі (Воїнственський, 1984), однак без адміністративно-територіальної прив'язки.

Acanthis cannabina – коноплянка (Біл., Крп), коноплянка (Леб.), красногрудка (Охт. с. Олешня), чечик (Шст), чечітка (Кон. с. Шаповалівка), чечотка (Пут. с. Нова Слобода), чічотка (Охт. с. Довжик), юрко (Охт. с. Олешня).

Acanthis flammea – чечітка (Кон.).

Loxia curvirostra – клест (Глх), клест (Лебедин, Шостка), кльост (С.-Б., Ямп.), шишкар (Глх, Ндр, Ром.), шишкар (Ром.).

Pyrhula pyrrhula – красногрудка (Охт. с. Довжик), красногрудок (Глх), снегірь (Глх, С.-Б., Ямп.), снігірь (Охт. с. Довжик, Шст), сніговик (Сум.), снігур (повсюдно), снігурь (Біл., Бур., Впс, Пут., Трс с. Мартинівка).

Coccothraustes coccothraustes – вишеньокльов, вишеньокльовка (Сум.), головатень (Крп, Сум.), дубоніс (Ром. с. Перекопівка), дубоніс (С.-Б.), кирпиль (Шст),

ЛІТЕРАТУРА

кістянка (Лпд), клест (Пут. с. Нова Слобода, Шст), кліст (Крп с. Миропілля), костоглот (Біл.), костогриз (Недригайлів, Охт., С.-Б. с. Кам'янка, Сум.), костолуза (Конотоп), омелюх (явно помилково – Біл. с. Ганнівка-Вирівська), товстоніс (Сум.), черемухойд (Сум. с. Вакалівщина), чорнобильський шпак – назва побутувала в 1990-ті рр. (Суми, Білопілля), шпак (Ндр смт Терни, Охт. с. Довжик, Сум. с. Олексіївка).

Emberiza citrinella – вівсянка (Біл., Леб., Лпд), жовтобрюх (Трс с. Жигайлівка), жовтобрюшка (Кон., Крп, Леб., Ром.), жовтушок (Ямп. с. Шатрище), овсянка (Біл. с. Мороча; Бур., Крп с. Мутин; Ндр, Пут., С.-Б., Шст, Ямп.).

Emberiza schoeniclus – очеретянка (Трс с. Жигайлівка).

Emberiza aureola – луговая овсянка (Шст).

Подяки

Автор висловлює щире подяку орнітологам В.Т. Афанасьєву, В.М. Грищенку, А.В. Сипку, О.Ю. Скляру, А.І. Стативі, які поділилися відомими їм народними назвами птахів, а також П.Ф. Ключєву – на жаль, нині покійному, О.М. Ковальчуку, М.М. Кобозєву, Ю.В. Куксі, М.П. Лаухіну, В.В. Ляху, І.О. Марченку, В.М. Савостьяну, М.М. Твердохлібу та багатьом іншим, хто надавав посильну допомогу у збиранні матеріалу для даного повідомлення.

- Артоболєвський В.М. (1926): Матеріали до списку птахів південної половини Чернігівщини. - Зап. Київ. ін-ту нар. освіти. 1: 113-126.
- Асланов М.Г. (1959): О собирании народных названий птиц. - Вторая Всесоюзн. орнитол. конфер. Тез. докл. М.: МГУ. 3: 122-124.
- Воїнственський М.А. (1984): Птахи. Київ: Рад. школа. 1-304.
- Марисова І.В., Бойко В.М. (1998): Світ пернатих Чернігівщини у назвах. Короткий етимологічний словник-довідник для студентів природничо-географічного факультету. Ніжин. 1-28.
- Новак В.О., Мазуркова І.А. (1996): Народні назви птахів на Волино-Поділлі. - Мат-ли 1-ї конфер. молодих орнітологів України. Чернівці. 136-137.
- Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. Описово-статистичні джерела / АН УРСР. Київ: Наук. думка, 1991. 1-223.
- Смик Г.К. (1991): Корисні та рідкісні рослини України. Словник-довідник народних назв. Київ: Укр. Рад. Енциклопедія ім. М.П. Бажана. 1-416.
- Сомов Н.Н. (1897): Орнитологическая фауна Харьковской губернии. Харьков: Тип. А. Дарре. 1-680.
- Тараненко Л.И. (1992): Об изучении названий птиц. - Социально-орнитологические идеи и предложения. Ставрополь. 2: 17-20.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2007): Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). Київ – Львів. 1-111.
- Шапаренко С.О. (1994): Народні назви птахів на Харківщині. - Беркут. 3 (1): 40-42.
- Шарлемань М. (1927): Словник зоологічної номенклатури. Частина 1. Назви птахів (проект). Держ. вид-во України. 1-63.